

Ринок нафтопродуктів: аналіз та прогнозування

Проведено комплексний аналіз ринку нафтопродуктів, що включає вивчення і прогнозування попиту, аналіз ринкової сегментації, аналіз умов конкуренції і механізму збуту продукції.

The complex market analysis of oil products is conducted, that includes the study and prognostication of demand, analysis of market segmentation, analysis of terms of competition and mechanism of sale of products.

Ключові слова: *ринок нафтопродуктів, прогнозування попиту, асортиментна політика, конкурентоспроможність продукції, кон'юнктура ринку.*

Вступ. Важливим чинником формування асортиментної політики нафтопереробного підприємства є оцінка наявної кон'юнктури і розробка прогнозів розвитку ринку. Програма такого комплексного вивчення залежить від особливостей товару, характеру діяльності підприємства, масштабів виробництва та інших чинників. Правильна оцінка ринкової ситуації вимагає аналізу і прогнозу динаміки попиту і пропозиції. Основні напрями комплексного аналізу ринку: вивчення попиту, аналіз ринкової сегментації, аналіз умов конкуренції і механізму збуту. Комплексні дослідження ринку передбачають проведення систематичної аналітичної роботи, що дозволяє інформувати щодо всього нового на ринку, забезпечуючи адекватне уявлення про те, які товари можуть знайти збут, який прибуток можна одержати за той чи інший товар, яку продукцію потрібно виготовляти.

В різних роботах даються різні, інколи протилежні поради з приводу того, на що потрібно орієнтуватися підприємству. С. Армстронг і Ф. Коллопі в ході проведеного дослідження виявили, що фірми, які орієнтуються на конкурентів, мають низький коефіцієнт прибутковості. Пропонуються наступні рекомендації: не використовувати ринкову частку як самоціль; статистична база, що використовується, не повинна здійснювати вплив на основну стратегію фірми; орієнтуватися не на ринкову частку, а на максимальну прибутковість [1]. З метою підвищення конкурентоспроможності рекомендується звернути особливу увагу на вивчення ринкової кон'юнктури, врахування основних

тенденцій науково-технічного прогресу, вдосконалення системи розподілу фінансових коштів і структури виробництва [4]. В результаті зміцнюються контакти між виробником і споживачем, забезпечується гнучкість виробництва, створюються передумови для випуску нових видів продукції.

Постановка завдання. Метою даної статті є аналіз і прогнозування розвитку ринку нафтопродуктів, що служить інформаційною базою для формування ефективної асортиментної політики нафтопереробних підприємств.

При стратегічному плануванні проводять оцінку і ранжирування ринків збуту з метою виявлення серед них перспективних. Найістотніші чинники, що визначають регіональний попит на ринку нафтопродуктів – демографічні, економічні і транспортні. Демографічні: чисельність і щільність населення, освоєння території, що характеризують рівень економічного і соціального розвитку. Економічні і транспортні чинники: обсяг виробництва в промисловості, будівництві, сільському господарстві і на транспорті, що визначає обсяг вантажоперевезень і, як наслідок, обсяг споживання нафтопродуктів. Для аналізу може бути використаний метод аналізу ієрархій, згідно з яким розробляється група критеріїв, з погляду яких проводиться оцінка привабливості регіональних ринків збуту.

Результати. Нафтопереробна промисловість у всіх регіонах світу знаходиться в стані перевиробництва і зміни такого стану в майбутньому не передбачається. Нафтопереробні компанії повинні витратити величезні засоби на інвестиційні програми, розробку більш ефективних технологій, адаптуватися до постійно змінних умов попиту і пропозиції, на підвищення екологічної безпеки процесів і продуктів і повинні зберігати певну гнучкість при переробці сировини різної якості. Все сильніше на НПЗ здійснює вплив вимога знизити виробництво важких нафтопродуктів через зростання попиту на автомобільні палива. Вирішення даної проблеми полягає в збільшенні частки і поліпшенні каталітичних процесів. Виробництво продукції у відповідності з поточними вимогами ринку і з високим прибутком можливо тільки в США і Європі, де НПЗ мають складнішу технологію, а не піддають нафту простій перегонці, причому майже весь прибуток утворюється завдяки використанню каталітичних процесів [8].

Загалом, країни ЄС мають понад 100 НПЗ, зорієнтованих на переробку нафти з кількох постійних джерел. Наприклад, до НПЗ в Середземному регіоні надходить нафта з Північної Африки (Алжир, Лівія), у Центральній Європі

базовим сортом нафти є російська нафтова суміш Urals, у Південному регіоні превалюють Urals та нафта з Близького Сходу.

Виробничу і збутову стратегії підприємства визначають співвідношення потужностей нафтовидобутку і нафтопереробки, розподіл праці з виділенням лідерів по окремих позиціях асортименту і їх економічний і виробничий стан.

В країнах Центральної і Східної Європи в 90-і роки спостерігалось швидке зростання ринку автомобільних палив в результаті збільшення автомобільного парку, а також зростання цін на них [8]. Останніми роками відбувся зсув попиту у бік неетилованого бензину, який до 1990 року в багатьох країнах регіону не продавався. Причиною цього стали жорсткі екологічні обмеження. У зв'язку із збільшенням в структурі споживання частки автомобільних бензинів розвиток нафтопереробної промисловості повинен орієнтуватися не на обсяги, а на зміну структури продукції, що виготовляється.

Основна складність в моделюванні попиту на бензин пов'язана з тим, що цей показник істотно залежить від розмірів інвестицій в автотранспорт і інфраструктуру. Сфера споживання бензинів також у великій мірі залежить від поточних рішень в даній області. Таким чином, поточні ціни і розмір доходів впливають на рівень попиту на автомобільні бензини.

Серед основних чинників, що впливають на розвиток нафтопереробної промисловості можна виділити наступні: динаміка і структура попиту на нафтопродукти, зріджені гази і нафтохімічну сировину; співвідношення попиту і пропозиції, обмеження по поставках нафти, її якість, динаміка цін на нафту і нафтопродукти; вимоги з охорони навколишнього середовища; загальнонаціональна політика енергозбереження; необхідність надання технологічним схемам підприємств і установок з переробки нафти гнучкості, здатності оперативно реагувати на зміну кон'юнктури на енергетичному ринку; досягнення безпеки, простоти, комфортності управління на НПЗ, налагодження зв'язків адміністрації нафтових компаній з громадськістю; підвищення прибутковості виробництва і збуту нафтопродуктів.

Нафтові корпорації адаптують до ринкових змін свою інвестиційну стратегію. В товарній структурі відбувається зсув у сторону більш легких продуктів, знижується споживання мазуту. Зростає попит на середні і легкі дистилати. Модифікація товарної структури нафтопереробної промисловості викликана змінами структури попиту на нафтопродукти і екологічними нормативами. В результаті інвестиційної політики, спрямованої на поглиблення

переробки нафти, асортимент продукції НПЗ приводиться у відповідність з вимогами ринку, зменшується виробництво важких продуктів і збільшується виробництво середніх і легких.

Будь-який ринок нафтопродуктів, у тому числі регіональний, представлений споживачами, посередниками і виробниками і носить динамічний взаємозв'язаний характер. Продуктовий аспект формування ринку тісно пов'язаний з територіально-економічним. Особливістю регіонального ринку нафтопродуктів є структура, обсяг споживання і виробництва нафтопродуктів перш за все в регіонах. У свою чергу, структуру і характер споживання нафтопродуктів визначає галузева структура економіки регіону, кількість і потужність промислових підприємств, рівень розвитку всіх видів транспорту, обсяги транспортних перевезень і т.д. Важливо мати характеристику основних груп споживачів нафтопродуктів в регіоні, виділити і дати їм кількісну і якісну оцінку: визначити, хто вони, обсяг і структуру, частоту споживання, чи є сезонність в споживанні. В регіонах, де діють НПЗ, є можливість впливати на зміну структури виробництва нафтопродуктів і асортимент нафтопродуктів, що випускаються. Важливою особливістю регіонального ринку нафтопродуктів є рівень розвитку виробничої інфраструктури, співвідношення внутрішніх і міжрегіональних потоків нафтопродуктів. Фактом в даний час є високий ступінь монополізації регіональних ринків нафтопродуктів окремими компаніями, що необхідно враховувати при визначенні регіонального попиту.

При регулюванні цін на енергоносії пріоритетним є наближення співвідношень внутрішньоукраїнських цін на продукцію добувних і переробних галузей до світових пропорцій з відповідною системою оподаткування, раціоналізація структури цін в нафтовому секторі за рахунок максимально можливої відмови від податків, не пов'язаних з рівнем фактичної ефективності виробництва і переходом на оподаткування прибутку. Для створення нормальних умов функціонування сировинної бази і реалізації програми реконструкції і модернізації нафтопереробної промисловості необхідно змінити підхід до формування цін на нафту і нафтопродукти, понизивши в них податкову складову, зменшивши одночасно дотації, що надаються споживачам палива, а також ввівши спеціальний курс гривні до долара при обліку витрат на імпортне обладнання і матеріали, що використовуються в нафтопереробці. В цілях стимулювання інвестицій

необхідно перейти до оцінки рентабельності по відношенню до основних фондів, а не до витрат.

В даний час актуальною є задача доведення якості вітчизняних продуктів до світового конкурентноздатного рівня. Найпростіший спосіб збільшення конкурентоспроможності товару – зниження цін – для вітчизняних підприємств непридатний, оскільки в умовах діючої податкової системи собівартість і така висока. Іншим шляхом підвищення конкурентоспроможності є використання внутрішніх резервів. Для цього керівництво повинне вибрати стратегію конкуренції: зниження собівартості, диференціація продукції, сегментація ринку, впровадження новацій, швидке реагування на потреби ринку. Керівництво повинне оцінити внутрішній потенціал конкурентоспроможності підприємства, його сильні і слабкі сторони.

Серед чинників, що знижують конкурентоспроможність даної галузі на світовому ринку виділимо наступні: насичення попиту всередині країни у зв'язку з виробництвом інших замінників палива; дорожчання продукції через вимоги охорони навколишнього середовища; будівництво нових НПЗ в регіонах з низьким рівнем вимог до вартості інвестицій; зсув споживацького попиту у бік більш доступних енергоносіїв.

Для вдосконалення конкурентного середовища на ринках нафтопродуктів важливе значення має створення постійного державного стратегічного резерву нафтопродуктів, наявність якого дає можливість впливати на стабільність ринків нафтопродуктів у періоди збурень на ньому (різкого зростання цін, ажіотажного попиту, зникнення товарів з ринку, їх дефіциту тощо) та пом'якшити негативні чинники, зумовлені кон'юнктурою світових ринків. Закупівлю нафтопродуктів до державного резерву доцільно здійснювати переважно в періоди зменшення попиту та, відповідно, цін на ринку. Крім цього, необхідно налагодити ефективний механізм постійного моніторингу і прогнозування стану ринків нафти та нафтопродуктів.

Ефективність розвитку нафтопереробного виробництва в сучасних умовах значною мірою обумовлена ступенем його технічної оснащеності, рівнем науково-технічного прогресу, відповідністю виробничої структури попиту споживачів на продукти нафтопереробного виробництва, якістю і продуктивністю праці, зацікавленістю працівників в результатах своєї діяльності, наявністю інвестиційних ресурсів тощо.

Інституційні трансформації підприємств з переробки нафтової сировини

внесли значні зміни в організацію виробництва та вплинули на прискорення впровадження високотехнологічних виробничих процесів, що є визначальними в підвищенні ефективності нафтопереробного виробництва і зростанні його конкурентоспроможності.

Зростаюча конкуренція на світових ринках збуту продукції нафтопереробного виробництва вимагає пошуку нових технологічних, виробничо-технологічних, фінансових, екологічних і управлінських рішень.

Ринкові умови господарювання вимагають від нафтопереробних підприємств кардинальної реорганізації всіх напрямів діяльності, оптимізації маркетингових досліджень, диверсифікації виробництва і розвитку нових видів бізнесу.

Сучасні світові тенденції характеризуються консолідацією та інтеграцією підприємств нафтовидобутку, нафтопереробки і збуту продукції шляхом придбання акцій, злиття, поглинання, кооперації тощо.

Модернізація нафтопереробного виробництва повинна забезпечити зниження питомих витрат за рахунок зростання масштабів виробництва в результаті його комбінування і диверсифікації, сприяти підвищенню фондівіддачі продукції за рахунок збільшення використання виробничих потужностей і об'єктів інфраструктури, а також підвищенню виходу цільових продуктів з одиниці нафтової сировини. Крім цього, модернізація нафтопереробного виробництва здатна забезпечити економію на трансакційних витратах за рахунок скорочення виробничих відносин і переведення їх у внутрішньовиробничі зв'язки, а також економію всіх видів ресурсів.

Економічна ефективність диверсифікації виробництва обумовлена раціональним використанням менеджменту, робочої сили і засобів виробництва, включаючи енергетичні потужності, а також комунікаційного і транспортного господарства.

Стратегія диверсифікації підприємства визначає сукупність правил і прийомів одночасного розвитку декількох не пов'язаних один з одним видів виробництва, розширення асортименту продукції підприємства, направлених на підвищення ефективності його виробництва і конкурентоспроможності.

Основою диверсифікації є портфельна складова, що визначається тим, як диверсифікована компанія визначає свої ділові принципи в різних галузях, а також діями і підходами, направленими на поліпшення діяльності груп підприємств, в які диверсифікувалася компанія. Таким чином, диверсифікована

компанія є сукупністю різних стратегічних областей бізнесу, кожна з яких має власну можливість зростання, підвищення рентабельності, або ж вимагає особливого конкурентного підходу. В портфельній стратегії визначається комбінації різних стратегічних областей бізнесу, в яких підприємство прагнутиме досягти своїх цілей. Конкурентна ж стратегія визначає різні підходи, в яких компанія діятиме в кожній стратегічній області.

Диверсифікація нафтопереробного виробництва дозволяє:

- знизити комерційний ризик за рахунок збільшення асортименту продукції, скорочення постійних витрат і капітальних витрат;
- підвищити конкурентні позиції на ринку;
- впроваджувати прогресивні технології;
- економити на витратах, обумовлених збільшенням масштабів виробництва і його модернізацією;
- підвищити ефективність збутової діяльності підприємства.

В нафтопереробному виробництві диверсифікація може здійснюватися за територіальним і галузевим принципом. Територіальний принцип передбачає виробничу єдність (всі підрозділи виробництва розміщуються на одній території). Галузевий принцип базується на техніко- і фінансово-економічній єдності всіх елементів і ділянок диверсифікованого виробництва. В цьому випадку окремі виробництва можуть бути територіально роз'єднані, а їх єдність, коли продукти одного виробництва служать сировиною іншого, забезпечується головним чином централізацією управління капіталом і витратами.

Вибір напряму розвитку нафтопереробного виробництва повинен здійснюватися на основі аналізу і прогнозу ринку нафтопродуктів, потенціалу виробничих потужностей і можливостей їх розширення, технологічної структури нафтопереробки, потреби в інвестиційних ресурсах тощо. У свою чергу, потреба в інвестиціях розраховується на основі виробничих витрат і отримання необхідного для подальшого розвитку прибутку.

Виробничі витрати визначаються якістю нафтової сировини, що переробляється, діючою технологічною схемою його переробки, структурою і якістю готових нафтопродуктів.

Нафтопереробне виробництво знаходиться в жорстких економічних і цінових межах, що визначаються ціною на нафтову сировину, виробничою собівартістю і цінами реалізації нафтопродуктів. При цьому підприємство може

вплинути практично лише на рівень виробничих витрат.

Серед основних чинників, що впливають на рівень собівартості нафтопереробного виробництва, можна виділити наступні:

- вихід цільових продуктів з одиниці нафтової сировини;
- рівень використання виробничих потужностей і фондівіддача;
- якість продукції, що випускається, і рівень заходів щодо її забезпечення;
- продуктивність праці і наявна на підприємстві система його стимулювання;
- коефіцієнт складності нафтопереробного виробництва;
- рівень кваліфікованої технологічної схеми переробки нафтової сировини, що визначає якість продукції;
- технологічна структура підприємства.

В розвитку світових технологій нафтопереробки простежуються чіткі тенденції до використання технологій якомога глибшої переробки сировини, що максимально зменшує її непродуктивні втрати та, відповідно, збільшує обсяги, асортимент і якість кінцевої продукції.

Країни СНД відчутно відстають від країн Європи за технологічним рівнем нафтопереробних заводів. Це має наслідком, по-перше, низький рівень переробки нафти, а отже – суттєві втрати сировини; по-друге, нижчу якість палив, отже, – забруднення довкілля через значні обсяги викидів шкідливих речовин з вихлопними газами автомобілів та іншої моторної техніки; по-третє, низький рівень експорту кінцевих нафтопродуктів і відповідно, високий – експорту нафти та проміжних продуктів нафтопереробки.

Одним з найважливіших напрямів розвитку нафтопереробного виробництва, що збільшує його конкурентоспроможність, є підвищення якості продукції. Основною метою будь-якого підприємства є поліпшення його комерційної результативності, підвищення прибутковості, що є можливими за умови вдосконалення діяльності на основі оптимального управління економікою якості.

Висновки. Таким чином, поступальний розвиток світової нафтопереробної промисловості зумовлюється як зростаючим попитом на нафтопродукти, так і досить високими прибутками галузі. Враховуючи цю обставину, можна вважати, що інвестування в нафтопереробку (будівництво

нових НПЗ, реконструкцію і модернізацію існуючих) залишатиметься вигідним протягом тривалого часу.

Визначальними тенденціями розвитку галузі є впровадження сучасних технологій та максимальне завантаження виробничих потужностей. Водночас, більшість країн світу розробляють і впроваджують програми дедалі більш жорстких екологічних вимог як до процесу нафтопереробки, так і до його кінцевих продуктів (палив), а також до механізмів, які ці продукти споживають (двигунів внутрішнього згорання).

Розвиваючи нафтопереробну галузь, розвинуті країни світу намагаються забезпечити максимальне завантаження виробничих потужностей, диверсифікацію джерел постачання сировини та оптимальне розташування нових нафтопереробних заводів, переважно поблизу місць видобутку сировини або територій найбільшого попиту на нафтопродукти.

Література

6. Armstrong J. Scott, Collopy Fred. Competition orientation: Effects of objectives and information of managerial decisions and profitability// J. Market Res. – 1993. – 33, №2. P. 188-192.
7. Barth W. Aktivitaeten eines Femgasuntemehmens zur Markteinfuehrung von CNG-Fahrzeugen // Neue DELIWA-Z. – 1994. – 45, №10. – P. 468-470.
8. Evans Andrew. Time to re-evaluate fuels retailing // Petrol. Rev. – 1998. – 52, №614, Spec.Suppl. – P. 20-21.
9. Hart Ellen R. Resigning process-based organizations// Plann. Rev. – 1993. – 2, №5. – P. 39-56.
10. Mit Biodiesel unterwegs // Autotechnik. – 1994. – 43, №3. – P. 8.
11. Linienbusse mit Erdgasantrieb // Bus-Fahrt. – 1994. – 42, № 11. – P.42.
12. Rubi V. Recycling - Brummi: Nutzfahrzeuge werden immer umweltvertraglicher // AMZ: Auto, Mot., Zubehor. – 1992. – 80, №10. P. 38-39.
13. Нефть и газ в современной экономике / Бурлака Г.Г., Поп Г.С.; НАН Украины; Ин-т биоорганической химии и нефтехимии; под ред. Н.С. Герасимчука. – К., 2004. – 296 с.